

МІНІСТЕРСТВО АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
Вісник аграрної науки Причорномор'я

*Науково-теоретичний фаховий журнал
Видається Миколаївським державним аграрним університетом*

Випуск № 2 (45)

2008 р.

УДК 631.16:658.155;131.151.6

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ОСНОВНІ
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ
ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ
ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ АПК**

О.В.Шебаніна, доктор економічних наук

Ю.А.Воюєва, аспірант

Миколаївський державний аграрний університет

Висвітлено сучасний стан внутрішньогосподарських відносин в підприємствах АПК. Зроблено оцінку переваг і недоліків кожної з трьох поширених нині моделей госпрозрахунку. Запропоновано систему заходів щодо удосконалення внутрішньогосподарських економічних відносин.

Ефективність функціонування підприємств продовольчого підкомплексу АПК значною мірою визначається станом їх внутрішньогосподарського економічного середовища, яке включає такі основні елементи: системи земельних, майнових і трудових відносин; форми організації праці та її матеріального стимулювання; систему розрахункових цін на продукцію та тарифів на послуги і роботи. Застосований у будь-якому підприємстві (об'єднанні) економічний механізм господарювання повинен забезпечувати ефективне використання ресурсного потенціалу усіх його структурних формувань. Його важливими складовими є нормативи виробничої і комерційної діяльності, а також пропорції розподілу результатів роботи підприємства (об'єднання) в цілому.

Проблеми належної організації внутрішньогосподарських економічних відносин підприємств АПК у своїх наукових працях приділяли увагу В.Я.Амбросов, В.Г.Андрійчук, В.А.Васильчук, В.І.Дробот, М.Й.Малік, В.М.Нелеп, Ю.А.Полтавський, П.Т.Саблук, О.М.Супрун, І.Г.Ушачов, І.І.Червен та ін. Однак, незважаючи на це, деякі питання все ж залишаються не до кінця вивченими. Насамперед останнє стосується економічного механізму взаємовідносин внутрішньогосподарських структур та напрямків його удосконалення. Саме їх розгляд і є метою даної статті.

У сучасних ринкових умовах господарювання госпрозрахункові відносини усередині підприємств мають помітні особливості, які є в наступному: до них залучаються земля та майно; ці відносини поширюються практично на всі структурні підрозділи і сфери діяльності підприємства; до кожного внутрішньогосподарського формування доводиться сукупність показників, що характеризують діяльність підприємства в цілому; роботу внутрішньогосподарських підрозділів організують на основі їх власних бізнес-планів (які замінюють колишні госпрозрахункові завдання); узгодження та координація функціонування госпрозрахункових структур здійснюються на основі єдиного договору співпраці; внутрішньогосподарські формування мають високий ступінь самостійності та відповідальності за кінцеві результати господарювання, а також однакові умови функціонування.

Необхідно визнати, що сучасний стан земельних і майнових відносин всередині сільськогосподарських підприємств поки що залишається незадовільним. Особливо це стосується відносин власності на майно, оскільки основна частина господарств свої майнові фонди (а в результаті – і майнові паї працівників) визначила формально. Експертну оцінку майна в них не було проведено. Допущено помилки при складанні списків претендентів на майнові паї. У багатьох господарствах не укладено договори про спільне володіння, користування та розпорядження майном і договори по залученню майна (орен-

ді, купівлі-продажу, позиці). Не відокремлено майно засновників від майна пайового фонду [2].

Економічний механізм внутрішньогосподарських відносин покликаний гарантувати: еквівалентність економічних відносин між структурними підрозділами; раціональне сполучення і ефективне використання земельних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів; належну матеріальну зацікавленість працівників у підвищенні ефективності виробництва, поглибленні інтеграційних та кооперативних процесів, прискоренні темпів розширеного відтворення.

Економічні відносини підрозділів будь-якого підприємства повинні будуватися на принципах взаємної зацікавленості і відповідальності сторін за кінцеві результати діяльності (звичайно ж, в межах, що залежать від їх роботи). Важливий принцип, якого слід дотримуватися при формуванні колективів рослинницьких і тваринницьких підрозділів, полягає в тому, щоб вони були як можна менше залежними від послуг інших внутрішньогосподарських структур. Але при цьому чисельність їх працівників не повинна бути занадто великою. Кількісний і професійний склад підрозділу має визначати безпосередньо трудовий колектив.

В економічній літературі виділяють наступні три основні моделі внутрішньогосподарських відносин:

- за першою з них внутрішньогосподарські підрозділи не наділені правами власника ні на засоби виробництва, ні на вироблену продукцію. Головні засоби виробництва закріплюються за ними тільки на правах використання, підрозділ має лише часткову самостійність, яка полягає у виборі технології виробництва продукції, форм організації праці в середині підрозділу, організації обліку трудових внесків працівників у досягнення кінцевих колективних результатів роботи. У той же час вони не мають права вступати у виробничі відносини з іншими підприємствами та організаціями, мати самостійний баланс і розрахунковий рахунок. Тобто ця модель госпрозрахунку не передбачає

достатньої самостійності підрозділів і тому не є прогресивною. Але в умовах нестачі ресурсів, коли наявні засоби необхідно централізувати, перша модель госпрозрахунку все ж таки поки що залишиться поширеною. Вона є прийнятною і за наявності енергійного керівника, який турбується про колективну справу;

- за другою моделлю колективам первинних підрозділів надається право розпоряджатися всією (або частиною) виробленої продукції, вони вправі самостійно вести розширене виробництво за рахунок своїх доходів. У цьому випадку сільськогосподарське підприємство, по суті, є союзом первинних виробничих підрозділів, допоміжних і обслуговуючих служб, спільна діяльність яких націлена на забезпечення високих економічних результатів як господарства в цілому, так і кожного його підрозділу окремо. При цій моделі у власність підрозділів можуть бути передані земельні ділянки і майно їх членів (у розмірі їх паїв). Крім того, можлива і оренда землі та майна - якщо господарство відчуває їх надлишок. Підрозділам надається більш високий ступінь самостійності: вони планують свою діяльність і мають право розпоряджатися певною частиною виробленої продукції; відносини підрозділів з підприємством і між собою, пов'язані з рухом товарно-матеріальних цінностей, наданням послуг, реалізацією продукції тощо, регулюються договорами;

- основою побудови госпрозрахункових відносин за третьою моделлю є комерційний (підприємницький) госпрозрахунок. Підрозділам, що працюють за цією моделлю, надається повна економічна самостійність. В їх власності знаходиться земля та інші засоби виробництва. Можлива і їх оренда у інших підприємств і фізичних осіб, місцевої адміністрації (з виплатою орендної плати). Такі підрозділи мають власні розрахункові рахунки у фінансово-розрахунковому центрі господарства або банку, і можуть здійснювати свою діяльність на основі внутрішньогоспо-

дарських статутів. Їх взаємовідносини будуються на основі договорів, за невиконання яких вони несуть повну матеріальну відповідальність, сплачуючи відповідні штрафи і компенсації. Такі підрозділи самостійно планують свою діяльність, можуть самі вибирати канали і способи реалізації продукції, виконання робіт і надання послуг. Вони на власний розсуд купують необхідні матеріально-технічні ресурси, регулюють режим праці та відпочинку, створюють необхідні умови на робочому місці тощо. За такою моделлю економічних відносин підрозділи формують свій підприємницький дохід, відраховуючи з нього частину коштів на утримання адміністративно-управлінського персоналу і на виробничий та соціальний розвиток підприємства.

Комерційний розрахунок необхідно розглядати як механізм дотримання інтересів власників-товаровиробників. Самоуправління при такому різновиді госпрозрахунку полягає в його наповненні економічним змістом, основою якого є постійний облік і контроль витрат та кінцевих результатів роботи. Саме комерційний розрахунок сприяє забезпеченню розширеного відтворення, заснованого на самофінансуванні.

Ця модель може використовуватися у господарствах з високим рівнем рентабельності виробництва, що мають висококваліфікованих керівників і спеціалістів, у яких є підприємницькі якості. На думку І.Ушачова [3], саме третя модель є найбільш перспективною, але гальмом у її застосуванні є гостра нестача фінансових ресурсів, розбалансованість виробничих зв'язків, недостатній рівень підготовки керівників підприємств, інвесторів тощо.

Але слід урахувати, що надання первинним колективам юридичної самостійності може призвести до руйнування цілісності господарства. Для запобігання такої ситуації підприємства повинні перетворюватися у різноманітні кооперативи асоціації, акціонерні товариства. Модель внутрішньогосподарського механізму підприємств, які функціонують за принципами асоціації, корпорації, кооперації, повинна будувати-

ся на уточненні виробничої структури підрозділів, які можна перевести на самостійний баланс, і договірних відносинах. Використовувані в них внутрішньогосподарські договірні або фіксовані ціни за своїм розміром мають бути наближеними до ринкових цін. Колективи підрозділів повинні включатися у виплату платежів і податків, одержання і повернення кредитів, мати рахунки в банку, самостійно формувати прибуток і відповідні фонди.

Економічні відносини між структурними підрозділами підприємств повинні будуватися на належному внутрішньогосподарському плануванні, взаємній зацікавленості і відповідальності сторін за кінцеві результати діяльності (в межах прийнятих зобов'язань, що визначаються економічними умовами функціонування підприємства і конкретними можливостями його членів до самостійної діяльності). Організація внутрішньогосподарських економічних відносин має бути тісно пов'язаною зі здійснюваними в Україні перетвореннями відносин власності на землю та інші засоби виробництва.

Організаційна побудова внутрішньогосподарських підрозділів повинна забезпечувати:

- подальший поділ праці і оптимізацію розмірів виробництва, що дозволяють використовувати передові технології, досягнення науки і техніки, які забезпечують ріст продуктивності праці;
- стабільність і ефективність економічних зв'язків, виконання договірних зобов'язань на внутрішньогосподарському і міжгосподарському рівнях;
- досягнення належної збалансованості, що сприяє нарощуванню виробництва продукції, підвищенню її конкурентоспроможності [1].

Внутрішньогосподарські відносини повинні бути спрямовані на посилення мотивації людей до високопродуктивної праці, досягнення оптимального поєднання особистих інтересів з урахуванням трудової участі та власності. Належно від форми організації підрозділів всі вони мають нести відпові-

дальність за кінцеві результати діяльності і бути господарями одержаної ними продукції та доходу. Керівництво ж підприємства повинно створювати підрозділам надійну базу для залучення позикових коштів, кредитів, інвестицій.

Виходячи з вище викладеного, можна зробити наступні висновки:

- сучасний стан внутрішньогосподарських економічних відносин у більшості підприємств АПК залишається незадовільним. Економічний механізм внутрішньогосподарських відносин покликаний гарантувати рівні умови функціонування всім підрозділам підприємства, раціональне використання його ресурсного потенціалу, належну мотивацію праці робітників, прискорення темпів розширеного відтворення;
- із застосовуваних нині моделей внутрішньогосподарських відносин є та, що передбачає здійснення комерційного госпрозрахунку;
- внутрішньогосподарські економічні відносини структурних підрозділів підприємств потребують удосконалення за висвітленими у статті напрямками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амбросов В.Я. Внутрішньогосподарська реструктуризація нових агроформувань / В.Я.Амбросов, Т.Г.Маренич// Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. -К: УАЕ УААН, 2003. – С. 211-214
2. Савченко В.Д. Сільськогосподарські підприємства в умовах нових форм власності та господарювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.07.02 / В.Д.Савченко. - Харків, 2003. – 37с.
3. Ушачев И. Внутрихозяйственные экономические отношения в сельскохозяйственных предприятиях / И.Ушачев// АПК: экономика, управление.- 2004. - №5. – С.3-12.